

РОЛЬ ОСОБИСТИХ СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ У РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ БАГАТОФУНКЦІОНАЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

***Анотація.** В статті проаналізовано тенденції та здійснено оцінку сучасного стану функціонування особистих селянських господарств (ОСГ) Волинської області. Висвітлено значення ОСГ у реалізації концепції багатофункціональності сільського господарства, обґрунтовано напрями їх подальшого розвитку.*

***Ключові слова:** особисте селянське господарство, аграрний сектор, сільське господарство, багатофункціональність, сільський розвиток.*

Постановка проблеми. Вирішальне значення аграрного сектору економіки України зумовлюється незамінністю сільськогосподарської продукції та продовольства в життєдіяльності людини і суспільства, його винятковою соціальною значимістю. Трансформаційні перетворення, які здійснювались в останні роки у сільському господарстві, дозволили створити на селі основи багатокладної економіки і змінити структуру категорій сільськогосподарських товаровиробників, що забезпечило розмежування відносин власності, господарювання й соціально-трудова відносин. З огляду на процес розвитку ринкових відносин у сільському господарстві, особисте селянське господарство є організаційною формою сільськогосподарського виробництва, багатогалузевим споживчо-товарним господарством, історично зумовленим соціально-економічним явищем у вигляді самозайнятості сільської родини, що спрямована на задоволення особистих потреб у сільськогосподарській продукції, а також на фінансове забезпечення власного розвитку шляхом реалізації надлишків виробництва. В сучасних умовах ОСГ залишається стабілізуючою ланкою господарювання, яка компенсує зниження обсягів виробництва сільськогосподарської продукції в окремих аграрних підприємствах, забезпечує продовольчу безпеку держави, формує грошові доходи сільського населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню соціально-економічних аспектів розвитку ОСГ присвячені наукові праці В. Дієсперова, В. Збарського, О. Онищенко, В. Рябоконея, П. Саблука, О. Шпичака, К. Якуби [9] та ін. вчених. Важливі аспекти забезпечення сільського розвитку на сталій основі з врахуванням концепції багатофункціональності сільського господарства висвітлені в багатьох працях вітчизняних економістів-аграрників: О. Бородіної [1], В. Галушка [2], В. Геєця, Т. Зінчук, М. Маліка, О. Могильного, Л. Молдаван, Т. Осташко, І. Прокопи, О. Скидана [6], В. Юрчишина та ін. Незважаючи на велику кількість і різноплановість проведених досліджень, окремі питання, пов'язані з визначенням місця і ролі особистих селянських господарств у реалізації концепції багатофункціональності сільського господарства залишаються недостатньо вивченими, що й обумовило вибір напряму дослідження.

Концепція багатофункціональності враховує необхідність системного розгляду питань продовольчої безпеки, соціальної й економічної ролі сільського господарства, стану навколишнього середовища. Вивчаючи інституціональні засади трансформації аграрного сектора, Лопатинський О.М. відмічає, що аграрний сегмент економіки особливий, оскільки специфіка сільського господарства у саме його багатофункціональності, що визначає роль аграрного сектора у піраміді галузей національної економіки як фактора продовольчої безпеки, з одного боку, та джерела доходів, сфери зайнятості й середовища проживання селян – з іншого. [3, с.49]. Скидан О.В. зазначає, що концепція багатофункціональності розглядає сільське господарство як основу економіки, соціальної і природоохоронної сфер сільських територій [6, с. 36-38]. Він вважає, що в умовах України вона повинна стати основою для обґрунтування необхідності більш активної аграрної політики. Досліджуючи концепцію, механізми та ефективність державної підтримки сільського господарства, Бородіна О.М. наголошує, що світова спільнота визнає багатофункціональну природу сільського господарства, яка породжує нову його загальнонаціональну значимість і вимагає принципово нового підходу до

забезпечення сільського розвитку на сталій основі [1]. В статті 33.2 Угоди про створення Європейського Співтовариства зазначено, що при розробці спільної аграрної політики (САП ЄС) необхідно брати до уваги особливу природу сільськогосподарської діяльності, яка визначається її багатофункціональністю [9]. До складу функцій, які виконує сільськогосподарське виробництво, вчені ННЦ «Інститут аграрної економіки» відносять:

- виробничу (задоволення потреб переробної промисловості в сировині);
- соціально-демографічну (відтворення сільського населення та трудових ресурсів аграрного сектора);
- природоохоронну (підтримання екологічної рівноваги в агробіоценозах, охорона природних ландшафтів, утримання заповідних територій);
- рекреаційну (створення умов для зміцнення здоров'я міського та сільського населення);
- культурну (створення та збереження сільським населенням національно-культурних та духовних цінностей і традицій, збереження історичних та культурних пам'яток тощо);
- просторово-комунікаційну (надання просторового базису та обслуговування комунікацій: транспорту, зв'язку, трубопроводів та ін.);
- соціального контролю над територією (підтримання суспільно-громадського порядку, охорона природних урочищ та ресурсів, флори та фауни) [4, с. 6].

Вважаємо, що наведений перелік не є вичерпним, вказані функції можуть бути доповнені продовольчо-споживчою, фіскальною, екологічною, організаційною, інноваційно-технологічною та іншими, оскільки концепція багатофункціональності сільського господарства розглядає галузь як основу економіки, соціальної і природоохоронної сфер сільських територій.

Слід відмітити, що вище вказана концепція багатофункціональності сільського господарства означає необхідність системного просторового підходу до гармонізації виробничого, природного, соціально-економічного, культурно-релігійного середовища, враховуючи традиції українського селянства. Крім

того, участь сільськогосподарських товаровиробників всіх категорій, в т.ч. і ОСГ у виконанні кожної з вище перерахованих функцій хоча і різна, проте обов'язкова. Такий підхід дозволить створити відповідні організаційно-економічні, нормативно-правові, фінансові, соціально-демографічні та інші умови для реалізації багатофункціональності сільського господарства в Україні.

Ціль роботи. Метою даного дослідження є визначенням місця і ролі домогосподарств у реалізації концепції багатофункціональності сільського господарства на прикладі ОСГ Волинської області. Теоретичною та методологічною основою дослідження були діалектичний метод пізнання та системний підхід до вивчення економічних процесів, наукові розробки та публікації вітчизняних і зарубіжних вчених з питань розвитку ОСГ та сталого сільського розвитку. В процесі досягнення мети використовувались наступні загальні й спеціальні методи дослідження: абстрактно-логічний; аналізу і синтезу, економіко-статистичний тощо.

Виклад основного матеріалу. Особисті селянські господарства залишаються стійкою формою господарювання в аграрному секторі Волинської області. За підсумками державного статистичного спостереження щодо окремих показників розвитку сільських, селищних, міських рад, станом на 1 січня 2012 р. у сільських населених пунктах Волинської області, що знаходяться у їхньому підпорядкуванні, зареєстровано 157026 домогосподарств, членам яких відповідно до чинного законодавства надані земельні ділянки з цільовим призначенням «для ведення особистого селянського господарства» [5].

Виробничу та продовольчо-споживчу функції сільського господарства особисті селянські господарства виконують безпосередньо. У Волинській області, як і в Україні в цілому, спостерігається тенденція зростання питомої ваги господарств населення у загальних обсягах продукції сільського господарства. Їх частка у валовій продукції галузі, виробленої господарствами усіх категорій в 1990 р. становила 41,3%, у 1995 р. – 60,4%, у 2000 р. – 81,5 %, у 2005 р.– 80,1 %, у 2010 р. – 73,3 %, у 2011 р. – 71,3 %.

У 2011 р. волинські селяни виростили 352,8 тис. тонн зернових, 1120,6 тис. тонн картоплі (а це майже 100% усієї картоплі, вирощеної в області). Не менш вагомий внесок односібних господарств у тваринницькій галузі. Минулого року власниками ОСГ вироблено 42,0 тис. т м'яса (у забійній вазі), 378,8 тис. тонн молока, 166,4 млн. штук яєць (табл.). Враховуючи динамічні тенденції зростання обсягів виробництва продукції рослинництва і тваринництва ОСГ області, на господарства населення, які виступають малою формою господарювання на селі, слід орієнтуватись як на резерв приросту продукції сільського господарства.

Таблиця

**Виробництво основних видів сільськогосподарської продукції
в ОСГ Волинської області**

Вид продукції	Роки						2011р. до 1990р., (+,-)
	1990	1995	2000	2005	2010	2011	
<i>Продукція галузі рослинництва, тис. т</i>							
Зерно	25,9	114,9	173,5	327,0	326,9	352,8	+326,9
Цукрові буряки	0	81,6	199,4	424,4	145,6	246,3	+246,3
Картопля	714,0	595,0	1175,0	965,6	974,4	1120,6	+406,6
Овочі	40,6	101,5	101,0	208,1	238,0	263,2	+222,6
<i>Продукція галузі тваринництва</i>							
М'ясо всіх видів (у забійній вазі), тис. т	31,8	27,0	31,0	39,3	47,0	42,0	+10,2
Молоко, тис. т	275,5	327,3	356,6	461,4	378,5	378,8	+103,3
Яйця, млн. шт.	184,9	137,4	150,6	175,4	163,5	166,4	-18,5
Вовна, т	24,0	39,0	27,5	21,4	19,0	16,6	-7,4

Джерело: Розраховано за даними Головного управління статистики у Волинській області

Однак темпи росту виробництва сільськогосподарської продукції в ОСГ Волинської області відстають від темпів розширення їх землекористування. Причиною цього є: диспаритет цін на сільськогосподарську та промислову продукцію; обмежені можливості держави у наданні ОСГ фінансової підтримки; відсутність належного стартового капіталу; технічна відсталість ведення дрібного виробництва та його низька ефективність; труднощі зі збутом виробленої продукції; недостатня кооперація між ОСГ та інтеграція з іншими суб'єктами ведення агробізнесу; відсутність розвинутої ринкової

інфраструктури, здатної обслуговувати приватне виробництво, нестача коштів для подальшої діяльності тощо. Отже, особисті селянські господарства Волині не лише виробляють сільськогосподарську продукцію, але й забезпечують продовольчу безпеку в регіоні, скорочуючи ризики, пов'язані з непередбачуваними подіями чи можливою нестачею продовольства в майбутньому.

Функція сільськогосподарської галузі як економічної бази життєдіяльності населення на сільських територіях полягає в забезпеченні рівня життя і зайнятості власників домогосподарств. Саме функціонування ОСГ є основним чинником, що пояснює різкі динамічні зміни зайнятості сільського населення Волинської області у 2000-2011 рр. В 2011 р. в сільському господарстві та суміжних галузях області було зайнято 116,1 тис. осіб, у тому числі 10,3 тис. найманих працівників, тобто на 100 працівників, зайнятих в аграрному секторі економіки області лише 9 осіб працюють на умовах найму [7]. Це означає, що зростання зайнятості на Волині в останні роки відбулося саме за рахунок збільшення самостійного створення робочих місць населенням у сільському господарстві, переважно в особистих селянських господарствах

Проведене дослідження свідчить про те, що ОСГ Волинської області виконують не лише певні виробничо-економічні функції, вони є складовою сільського способу життя, що має суттєвий вплив на формування соціально-трудова відносин на селі (рисунок). Волинське село має величезну історико-архітектурну спадщину, самобутній побут, багаті лікувально-рекреаційні ресурси, і звичайно – працьовитий трудовий потенціал. В той же час найбільш гострою проблемою для багатьох сіл є брак робочих місць, зростаючий надлишок робочої сили, вивільненої з сільськогосподарського виробництва. Тому саме сільський туризм може стати рушійною силою розвитку сільських територій Волині, а відтак відродити добробут в ньому та благополуччя його мешканців.

Рис. Функції, які виконують особисті селянські господарства Волинської області

Нині у Волинській області вже створений і успішно функціонує Інформаційний Центр підтримки та розвитку сільського зеленого туризму; послуги сільського туризму надають 300 агросадиб, з них 226 – розміщені у Шацькому районі; видано туристичну карту «Волинь. Історія, культура, туризм»; щороку проводяться тренінги «Зелений туризм – скарбничка ідей для самозайнятості».

Власники агроосель підтримують культурні цінності, звичаї, традиції сільського населення, сприяють збереженню земельних ресурсів і навколишнього середовища, створенню красивих ландшафтів і підтримці життя сільського населення за допомогою виробничої діяльності в гармонії з

природою. Про необхідність збереження селянства і українського села наголошує Якуба К.І., адже село було і залишається колискою української нації, оберегом самобутньої національної культури, звичаїв, побуту, менталітету [8, с.19].

Висновки. Отже, особисте селянське господарство – це особлива форма не лише власності, а й сільськогосподарського виробництва, яка в сучасних умовах є структурним елементом аграрного сектору економіки України і виконує ряд економічних функцій: виробництво сільськогосподарської продукції як валової, так і товарної; підвищення рівня життя сільського населення шляхом збільшення доходів; поліпшення матеріального споживання, у тому числі продуктів харчування; використання ресурсів праці й засобів виробництва, гарантування продовольчої безпеки країни тощо. Водночас, саме в ОСГ здійснюється формування господарського відношення до землі, трудове виховання і професійна орієнтація молоді. Велике значення має рекреаційна та екологічна функції господарств населення. Тому, для того, щоб підвищити ефективність функціонування особистих селянських господарств, забезпечити їх розвиток, необхідно спрямувати діяльність уряду і місцевої влади на створення належних організаційно-економічних та соціальних умов на селі, яке є носієм української ідентичності й духовності. Адже сільська праця – це не просто сфера застосування людських зусиль, це спосіб життя, соціум, колиска хліборобської культури.

Література

1. Бородіна О.В. Державна підтримка сільського господарства: концепція, механізми, ефективність / О.М. Бородіна // [Електронний ресурс]. – режим доступу: www.ief.org.ua/Arjv_EP/Borodina106.pdf.
2. Галушко В.В. Ефективність сільськогосподарських підприємств і зростання продуктивності в сільському господарстві / В.В. Галушко, С.І. Дем'яненко, Б. Брюммер. – К.: Ін-т екон. досліджень і політ. консультацій в Україні, 2004.– 25 с.

3. Лопатинський Ю.М. Трансформація аграрного сектора: інституціональні засади / Ю.М. Лопатинський. – Чернівці: Рута, 2006.– 365 с.
4. Методичні рекомендації з підвищення економічної ефективності аграрних підприємств / Ю.С. Коваленко, І.В. Охріменко, О.В. Демченко [та ін.].– К.: ННЦ ІАЕ, 2009.– 60 с.
5. Про особисте селянське господарство: закон України від 15 травня 2003 р. № 742-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003.– № 29.– Ст.232.
6. Скидан О.В. Аграрна політика України в період ринкової трансформації: монографія / О.В. Скидан. – Житомир: Вид-во «Житомирський національний агроекологічний університет», 2008.– 376 с.
7. Статистичний щорічник Волинь – 2011 / за ред. В.Ю. Науменка. – Луцьк: Головне управління статистики у Волинській області, 2012.– 570 с.
8. Якуба К.І. Життєвий і трудовий потенціал сільського населення України. Теорія, методологія, практика / К.І. Якуба.– К.: ННЦ ІАЕ, 2007.– 362 с.
9. Preparations for the 1999 Ministerial Conference: Negotiations on Agriculture. Communication from Japan to the General Council. WT/GC/W/220, June 1999.

***Аннотація.** В статті проаналізовані тенденції і произведена оцінка сучасного стану функціонування приватних підсобних господарств (ЛПХ) Волинської області. Освітлено значення ЛПХ в реалізації концепції багатофункціональності сільського господарства, обґрунтовано напрямки їх подальшого розвитку.*

***Ключевые слова:** личное подсобное хозяйство, аграрный сектор, сельское хозяйство, многофункциональность, сельское развитие.*

***Summary.** In the article is an analysis to the tendency and the estimation of the modern state of functioning of the private peasant households (PPH) of the Volyn region is carried out. The value of PPH is reflected in realization of conception of multifunctionness of agriculture, reasonably directions them further development.*

***Key words:** private peasant household, agrarian sector, agriculture, multifunctionness, rural development.*